

Отримано: 10 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: rosstalna@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-167-170

Росстальна О. А. Особливості репрезентації моделі художнього часу та простору в збірці Т. Гарді «Вессекські оповідання». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 167–170.

УДК: 82.09

Росстальна Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОДЕЛІ ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ В ЗБІРЦІ Т. ГАРДІ «ВЕССЕКСЬКІ ОПОВІДАННЯ»

У статті заношено особливості репрезентації моделі художнього часу та простору в збірці оповідань англійського письменника Т. Гарді «Вессекські оповідання». На основі контекстуального аналізу оповідань Т. Гарді, модель часу та простору було виокремлено, як домінуючу смислотворення збірки «Вессекські оповідання». Доведено, що категорія часу в оповіданнях «Вессекських оповіданнях» є складником композиції творів (в окремих оповіданнях використовується принцип рамкового обрамлення), а її функціонування в збірці відбувається у формі двоскладової моделі, складниками якої є час минулий та теперішній. Особливістю просторової організації творів збірки визначено багатоваріантність (панорамне – локальне зображення; реалістичні – міфопоетизовані замальовки метафоричного плану; існування двох підпросторів у міфологізованій моделі світу) та багатоваріантність. В статті проаналізовано замкнений та розімкнений, земний і космічний, реальний та уявний простори, що вони реалізовані в системі образів творів (місто, селище, дім, дорога та інші). Одним із способів організації категорії часу та простору визначено особливу мовну позицію наратора у текстах творів.

Ключові слова: категорії часу та простору, двоскладова модель, оповідання, «колективний» час, «індивідуальний» час, система образів.

Olena A. Rosstalna,
PhD, assistant professor
Taras Shevchenko "Chernihiv Collegium" National University

THE PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF TIME AND SPACE MODEL IN THE COLLECTION OF STORIES «WESSEX TALES» BY T.HARDY

The article analyzes the peculiarities of the representation of time and space model in the collection of short stories «Wessex Tales» by the English writer T. Hardy. Based on a contextual analysis of T. Hardy's stories, time and space model was singled out as the dominant meaning for the creation of «Wessex Tales». It is proved that the category of time in «Wessex Tales» is a component of the composition of works (in some stories the principle of framing is used). Its functioning in the collection occurs in the form of a two-component model, the elements of which are past and present. It is determined that the specific presentation of the past is a combination of «collective» and «individual» time. While presenting individual facts in the lives of specific heroes in the form of «individual» time, the author introduces them into the context of events of community life in the form of «collective» time. Each individual character's story thus becomes a part of panoramic depiction of Wessex world, while maintaining a connection with real historical events. «Quasi-historicity» is defined as one of the characteristic features of time. The interaction of temporal levels has also been investigated at the level of conflicts and problems in the writer's stories and novels (the problem of responsibility for actions, the problem of moral choice, etc.). The peculiarity of space organization in the collection of stories is determined by multilevel (panoramic – local image; realistic – mythopoeticized sketches of the metaphorical plan; the existence of two subspaces in the mythologized model of the world) and multivariate. The article analyzes the closed and open, terrestrial and cosmic, real and imaginary spaces that are realized in the system of images (city, town, house, road, etc.).

Key words: categories of time and space, two-component model, stories, «collective» time, «individual» time, system of images.

Проблеми взаємодії категорій часу та простору в різножанрових творах завжди перебували у фокусі уваги літературознавців [4; 5], проте вивчення специфіки моделювання цих категорій у творчості окремих письменників, зокрема Т. Гарді, залишається актуальним. На основі комплексного аналізу художніх текстів, а також контекстуального аналізу оповідань Т. Гарді, модель часу та простору було виокремлено, як домінуючу смислотворення збірки «Вессекські оповідання», оскільки однією з умов реалізації художнього світу твору є його часово-просторова локалізація. За твердженням В. С. Халізева, літературні твори просякнуті «безкінечно багатоваріантними та значущими» [2, с. 248] часовими та просторовими уявленнями.

Застосовані в роботі принципи системного та культурно-історичного аналізу художнього тексту, а також контекстуальна, інтертекстуальна, структурно-стильова методика аналізу дозволили перевести вербальну інформацію художнього тексту в метамову, виокремивши особливості моделей художнього часу та простору у збірці.

Основними характеристиками категорій часу та простору в «Вессекських оповіданнях» є:

- багатоваріантність просторово-часових моделей;
- логічність і систематичність часу;
- існування так званого «колективного» та «індивідуального» часів;
- двоплановість просторових замальовок (загальний і локальний плани зображення);
- «замкненість / розімкненість» як характеристики горизонтальної просторової будови.

Визначальною ознакою просторово-часової моделі, яка функціонує в «Вессекських оповіданнях», є багатоваріантність репрезентації категорій, що входять до її складу. Функціонування категорії часу в збірці відбувається у формі двоскладової моделі, компонентами якої є час минулий та теперішній. Історії, які переказує розповідач, відбувалися в минулому, а оповідь про них ведеться в теперішньому часі.

Аналогічна техніка організації подій творів у часовому вимірі використана письменником і в романах: зустріч часів, ретроспекція, підсилена емоційністю враження (виклад подій від особи оповідача, який знає все, що відбулося, та часто є свідком подій).

Двопланова часова модель, ускладнена комплексністю минулого часу, нерозривно пов'язана з багаторівневою просторовою організацією творів «Весекських оповідань» (панорамне – локальне зображення; реалістичні – міфопоетизовані замальовки метафоричного плану; існування двох підпросторів у міфологізованій моделі світу).

Критерієм для відбору більшості подій в оповіданнях збірки стає їх незвичайність: втеча засудженого до страти в'язня та його випадкова зустріч із власним катом у «Трьох незнайомцях» (1883), відьомство Роди Брук та дивна хвороба Гертруди Лодж у «Сухій руці» (1888), таємниче висадження Наполеона на узбережжі Англії в «Легенді 1804 року» (1882) тощо.

Події, що є предметом зображення в оповіданнях першої збірки, охоплюють більше ніж чотири десятиліття й відбуваються принаймні за тридцять п'ять років до того, як були переказані. Першими хронологічно є «наполеонівські історії» «Легенда 1804 року» та «Сумний гусар з німецького легіону» (1889). Дії творів «Троє незнайомців», «Суха рука» та «Проповідник у складній ситуації» (1879) відбуваються в 1820-х – 1830-х, а «Друзів-городян» (1880) приблизно в 1845 р. Найважче визначити час подій оповідання «Зайди на белебні» (1884), проте той факт, що герої твору містер Дартон згаданий в романі «Мер Кестербриджа», дає підстави визначити орієнтовний час як середину XIX ст.

Таке умовне віддалення часової перспективи утворює зв'язок між минулим та теперішнім, тобто часом, коли відбуваються події оповіді, та часом, коли про них розказано. Цей прийом, використаний також у весекському циклі романів, дозволяє письменникові, з одного боку, ізолювати створений ним світ від реального, з іншого, – установити зв'язок між реальністю та світом художнього твору. Образ Дорсету стає мікрокосмом, який перетворюється на Весекс [3, с. 4].

У кожному окремому творі взаємодії минулого та теперішнього в долях героїв зrealізовані в причинно-наслідкових зв'язках. Помилка чи хибний вчинок героя, скошений у минулому, спричиняє нещастя в теперішньому. Час майбутній при цьому набуває невизначеної, неконкретизованої форми чи відтінку трагізму. Система «часових координат» минуле-теперішнє-майбутнє у творах презентована письменником у двох варіантах.

У сюжетах оповідань, що можна віднести до першого виду, можна фіксувати розмитість майбутнього часу («Троє незнайомців», «Суха рука», «Сумний гусар», «Легенда 1804», «Проповідник у складній ситуації»). Так, незважаючи на позитивне розв'язання конфлікту в оповіданні «Троє незнайомців» (Семмерс втік), happy-end має ознаки умовності. Т. Гарді пропонує два варіанти розгортання подальшої долі персонажа, які, проте, є фактично тотожними. Перший – «поїхати за море» – означає «поїхати назавжди», «зникнути». Другий варіант – «загубитися у натовпі великого міста» – теж не залишає можливості повернення героя. Читач залучений до своєрідної гри, йому нібито запропонований вибір стосовно долі героя. Але обидва варіанти залишають відчуття елегантного смутку, яке має місце і в інших творах Т. Гарді. Смутку, пов'язаного з наступом «збожеволілого натовпу» міста на патріархальний світ села та загрозою для англійського суспільства втратити коріння.

Майбутнє героя твору «Суха рука» – сина Роди Брук та фермера Лоджа – має відтінок трагічної приреченості. Він приходить у світ небажаною дитиною, що символічно передано за допомогою відсутності імені. А відсутність прізвища вказує на позашлюбне народження персонажа. Найбільш вражаючою деталлю є те, що в тексті твору герой залишається безіменним навіть для власної матері. У такий спосіб автор підкреслює трагічну визначеність майбутньої долі юнака, який платить життям за своє народження.

В оповіданнях, які віднесемо до другого типу, минулий час стає «тягарем» для дійових осіб, а спроби змінити минуле закінчуються невдачею («Зайди на белебні», «Друзі-городяни»). Герой твору «Зайди на белебні» – Чарльз Дартон моделює власне життя як спробу «перебудувати» минуле. Він одружується з Геленою Голл, щоб «завершити справу» десятирічної давності, адже тоді жінка відмовила йому. Після смерті дружини чоловік повертається до спроби відновити стосунки із Саллі, від якої відмовся заради Гелени. І в першому, і в другому випадку йдеться про намагання побудувати майбутнє через стосунки, які мали місце в минулому. Автор доводить, що така спроба приречена на провал, оскільки в теперішньому часі неможливо жити минулим. Показовим у цьому контексті є використання узагальнювального іменника «child» відносно дитини, яка народжується в Дантона та Гелени. Автор не лише не називає її імені, він навіть не вказує статеву приналежність дитини. Відтак і саме майбутнє чоловіка сховане за цей узагальнювальний іменник. Власне й одруження потрібне героєві не тому, що він палко кохає Гелену, а як своєрідний «акт самоствердження». Шлюб для Дантона – ланка, за допомогою якої він «добудовує» своє життя, робить його повноцінним.

Спробу жити минулим у майбутньому здійснює й герой оповідання «Друзі-городяни» Джордж Барнет. І він, і його дружина беруть шлюб радше з бажання помститися людям та обставинам за особисті невдачі в коханні (Барнет розриває заручення з неможливою Люсі Салів, а його майбутня дружина має нещасливий роман із місцевим аристократом), аніж допомогти один одному знайти спокій та щастя. Як зазначає англійський дослідник А. Гверард, Т. Гарді, так само як Дж. Еліот, вірив, що кожен людський вчинок безсмертний та обов'язково буде мати наслідки, що жодна спроба виправлення не може виправдати або спокотувати минуле [6, с. 28]. Погоджуючись із думкою дослідника, маємо додати, що шлюби у творах Т. Гарді не лише руйнуються соціальними амбіціями, змовами, але й небезпечними припущеннями, відверто впертою людською порочністю: небажанням жінки визнати, що вона обрала найгіршого з можливих кандидатів, упертою чоловічою вірою в ідеальність жінки тощо. Якщо чоловік «реалізує своє Я в просторі, тобто в безкінечній ідеальній ілюзії, то жінка – у часі та соціумі» [6, с. 28]. Проте створення героями оповідань «ідеальної ілюзії» в рівній мірі здійснюють як чоловіки, так і жінки («Жінка з уявою», «Дружина сквайра Патріка», «У західній судовій окрузі»). Цей же принцип реалізований у романах весекського циклу (героїня роману «Далеко від шаленої юрби» Батшеба Евердин бере шлюб із сержантом Троєм, Юстасія Вей з роману «Повернення на батьківщину» виходить заміж за Клайма Ібраїта).

В основі подружнього життя родини Барнетів, героїв «Друзів-городян», – амбіції (чоловік зізнається, що одружується з розрахунку), змова (шлюб як не проголошена змова проти тих, з ким не склалися стосунки), спроба створити ілюзію (шлюб як ілюзія реалізації в суспільстві). Розчарування в такому альтєрі підштовхують героя до спроби поновити стосунки з Люсі Салів. Проте бажання Джорджа віднайти спокій, затишок та душевне тепло біля дівчини теж не здійснюється. З одного

боку, герой прагне щастя для себе, не замислюючись над тим, чого хоче Люсі, а з іншого, – він відчайдушно намагається знайти розраду в минулому, розуміючи, що в майбутньому ці стосунки не мають перспективи, поки він одружений. Сам молодий чоловік називає причиною їх розриву долю, нещасний випадок, проте, автор доводить, що герої позбавляють себе щастя власноруч.

Трагічний випадок із дружиною (ледь не загинула під час морської прогулянки) ставить героя перед моральним вибором: допустити смерть жінки, а відтак мати можливість бути з іншою, чи врятувати дружину, виконавши людський та християнський обов'язок. Обравши другий варіант, герой інтуїтивно хоче вчинити по-іншому. Найяскравіше про це свідчить вигук «Нарешті!» та молитовна подяка, що виголошена після звістки про раптову смерть дружини. Герой сприймає цю подію як нагороду за колись урятоване життя. Проте винагорода обертається на покарання – Люсі виходить заміж за товариша Джорджа – Чарльза Дауна. Добровільно відмовившись від героїні в минулому, герой хоче повернути її ціною життя іншої людини. Формально не скоївши гріха (адже дружина врятована), Барнет грішить подумки, а за це його жорстоко карає «сліпе Провидіння» (blind Circumstance). Герой позбавлений спокою та надії на щасливе родинне майбутнє, адже саме цього він прагне в житті найбільше. Унеможливаючи щастя в майбутньому, помилки минулого стають обтяжливим тягарем життя героїв у часі теперішньому. За спостереженням Ю. Ковальова, трагедії, зображені у творах Т. Гарді, «мають космічний розмах та вислизують з-під контролю людського розуму» [1, с. 501].

Специфікою презентації категорії минулого у творах збірки є поєднання ознак «колективного» та «індивідуального» часу. Відтворюючи окремі факти в житті конкретних героїв («індивідуальний» час), автор вводить їх в контекст подій «колективного» характеру («колективний» час). Історія кожного конкретного персонажа в такий спосіб стає частиною панорамного зображення життя весекського світу.

Так, історія Тімоті Семмерса з «Трьох незнайомців» відбувається на тлі веселого свята, влаштованого господарем маєтку Верхній Краустерс з нагоди хрещення молодшої дочки. Подію, обрану письменником «фоном» для розгортання іншої, охарактеризуємо як природно-ритуальну, патріархальну. Опис святкування хрестин у першому творі збірки виступає, по-перше, рамкою в оповіданні, специфіку якого можна визначити як «подія в події». По-друге, зображення урочистостей – інтродукція у світ Весеку, який живе повільним, розміреним життям зі своїми маленькими radoщами (народження дитини й майбутнє весілля) та турботами (догляд за свійськими тваринами та переробка меду). Опис задає тон розповіді, створюючи атмосферу веселощів та свята. Зав'язка – поява незнайомців – додає інтриги, а кульмінація – викриття «другого незнайомця» як засудженого до страти злочинця, котрий утік із в'язниці, у свою чергу відкриває ситуацію як приховано трагічну. Розв'язка – остаточне з'ясування особи третього незнайомця та його причетності до подій – доводить розбіжність сюжету та фабули твору.

Інша модель поєднання колективного та індивідуального часів представлена в оповіданні «Суша рука». Початок оповіді – розмова між жінками на фермі – подана як продовження вже відомої історії або оповідь про події, які знає кожен. Це дає можливість відтворити час через події, адже, намагаючись угадати вік фермера, селяни згадують визначну подію, пов'язану з його народженням: будівництво греблі («колективний» час). Відлік часу пов'язаний не з календарною датою, а зі справою, що надовго залишається в пам'яті. Саме цим визначений спосіб і ритм сільського життя. У неквапливі будні приходить новина про одруження фермера Лоджа, і з'являється привід ще раз згадати про його зв'язок з Родою Брук, у результаті якого народилася дитина («індивідуальний» час).

Варіантом репрезентації «колективного» часу в «Легенді 1804 року» про буцімто зустріч героя з Наполеоном стають Наполеонівські війни. Історія стосунків Філіс Гроув та французького військового Метеуса Тіні з «Сумного гусара» розгортається на тлі важливої для сільської спільноти події – приїзду гусарського полку. Взаємини Лізі Ньуберрі та проповідника Стокдейла з оповідання «Проповідник у складній ситуації» пов'язані із заняттям місцевого населення контрабандним перевезенням спиртного.

На початку XIX ст. більшість мешканців Девону та Дорсету, які жили з контрабанди, не маючи інших можливостей заробити на життя, вважали цю справу рівною звичайній торгівлі, називали її «безмитною торгівлею». Цей факт зафіксований англійським дослідником Б. Віндлом [8, с. 301].

Категорія часу у «Весекських оповіданнях» є складником композиції творів. Оповідання «Троє незнайомців» створене з використанням принципу рамкового обрамлення. Як рамки застосована просторово-часова локалізація подій, а саме: опис місця розташування маєтку родини Феннелів та згадка про те, що подія відбувалася п'ятдесят років тому. У фіналі твору оповідач знову повертає читачів до теперішнього часу та опосередковано нагадує про те, скільки часу минуло з моменту розгортання згаданих подій. При чому зв'язок між минулим і теперішнім збережений згадкою про дівчинку, чие хрещення святкували, – маленька героїня стала дорослою.

У межах цієї рамки виділимо дві сюжетні лінії, сутність яких можна охарактеризувати як подія в події. Перша сюжетна лінія – святкування хрещення молодшої дочки пастуха Феннела – містить другу – прихід трьох незнайомців та пов'язану з ними історію. Дві події, описані в оповіданні, уважаємо діаметрально протилежними за змістом (народження – смерть), моделлю (веселий початок і фінал із відтінком трагізму), ракурсом зображення та презентацією категорії часу. Патріархально-общинна подія (хрещення) співвіднесена з «колективним» часом, а соціумно-індивідуальна (історія Семмерса) – з «індивідуальним».

Рода Брук, єдина з головних героїв «Сухої руки», хто продовжує жити після подій, зображених у творі, проте її життя більше схоже на покарання, адже вона втрачає сина й, мабуть, сам сенс життя. Рода «перемагає в протистоянні» з Гертрудою, але ціною перемоги стає життя її сина. Фінальна сцена твору (Рода на скотному дворі) збігається з першою сценою оповідання. Відтак у презентації автором подій твору відбувається накладання минулого й майбутнього часів. Життя героїні повертається на своє коло, а оповідь набуває рамкового оформлення.

Натомість події оповідання «Сумний гусар з німецького легіону» вміщені у два часових виміри одночасно – у минуле й теперішнє. Зв'язок між ними здійснює оповідач. У пейзажній замальовці, якою відкривається твір, теперішнє й минуле поєднані в одвічній коловерті життя: «Тут простягалось те саме пустище з пагорбами. Як і в сповнені подіями дні минулого, над зеленими травами віють вітри» [7, с. 45]. На пагорбах та в долині, де розгортається дія оповідання, усе залиша-

ється фактично без змін, незважаючи на те, що після згаданих подій пройшло вже біля дев'яноста років. Ця константність підкреслена плавними переходами, які робить оповідач, поєднанням дієслів теперішнього й минулого часу. Водночас в окремих епізодах твору можна простежити чітко визначену позицію оповідача. Зауваження-ремарки мають подекуди критично-іронічне забарвлення. Описуючи спільноту дворян, що приїхала в місто, яке король обрав літньою резиденцією, оповідач дає коментар: «принаймні вони самі стверджували, що мали зв'язки при дворі» [7, с. 46]. Вірогідність таких зв'язків не відкидається, але певним чином ставиться під сумнів. В описі іноземних гусарів як представників зовсім невідомої тоді спільноти у яскравих мундирах оповідач підкреслює дистанцію між теперішнім і минулим часом: «згодом вони (*гусари – О.Р.*) якось виродилися» (though they somewhat degenerated later on), «прикраса (*гусарські вуса – О.Р.*) в ті часи рідкісна» (rare appendages then) [7, с. 49]. Коментарі розбивають сюжетну лінію переказу історії Філіс Гроув, урізноманітнюючи таким чином композицію твору.

Категорія часу, виконуючи функцію одного зі складників, що моделюють художній світ твору, стає основою структуризації композиції оповідань.

Варіативність та синкретичність образів часу в оповіданнях – біографічного, історичного, календарного тощо – функціонує як взаємодія часових форм минулого, теперішнього та майбутнього, корелюючись з різноплановими просторовими зображеннями. Замкнений та розімкнений, земний і космічний, реальний та уявний простори реалізовані в системі образів творів (місто, селище, дім, дорога та інші) та у взаємозв'язках із категорією часу.

Література:

1. Ковалев Ю. Заметки об английской новелле. *Английская новелла*. Ленинград : Лениздат, 1961. С. 489–524.
2. Хализев В. Е. Теория литературы : Учебник. Москва : Высш. шк., 2002. 437 с.
3. Brady K. The Short Stories of Thomas Hardy. New-York : St.Martin's Press, 1982. 235 p.
4. Fower A. A History of English Literature. Harvard : Harvard University Press, 1991. 409 p.
5. Gervais D. Literary Englishlands. Versions of «Englishness» in modern Writing. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 278 p.
6. Guerard A. Thomas Hardy. The novels and stories. Cambridge: Cambridge University Press, 1949. 177 p.
7. Hardy T. Wessex Tales. London: Macmillan, 1912. 302 p.
8. Windle B. The Wessex of Thomas Hardy. London: Lane, 1925. 332 p.